

GİRİŞ

Dünyanın əksər ölkələri üçün gələcək daha yaxşı görünə də, bir sıra kəskin məqamlar qlobal perspektivləri radikal şəkildə dəyişə bilər. Dünyanın yarısı ərzaq və enerjinin qiymətlərinin artması, iqlim dəyişiklikləri, qurultularının səviyyəsinin aşağı düşməsi, dövlətlərin tənəzzülü, əhalinin adambaşına düşən su, ərzaq və enerji ehtiyatları təchizatının azalması, səhrələşmə, siyasi, iqtisadi və ekoloji səbəblərdən miqrasiyanın çoxalması ilə şərtlənən sosial qeyri-sabitlik və amansızlıq təhlükəsi ilə üzləşmişdir. İngiltərə 102 ən həssas ölkənin siyahısını tərtib etmişdir. ABŞ Hərbi-Dəniz Mərkəzi bildirmişdir ki, 46 ölkə (1, 2 milyard insan) hərbi münaqişə təhlükəsi ilə qarşılaşmışdır. Bundan başqa, 56 dövlət (1. 2 milyard insan) siyasi qeyri-sabitlik təhlükəsi altındadır. 2008-ci ilin ortalarında dünyada 14 antiekstremist münaqişə müşahidə olunmuşdur ki, bu da 1000 nəfərdən artıq şəxsin ölümü ilə nəticələnmiş 2007-ci illə müqayisədə 1 vahid azdır. Belə münaqişələr bütün dünyada: Afrikada, Asiyada, Şimali və Cənubi Amerikada, Yaxın Şərqdə baş vermişdir. FAO (BMT Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı) göstərir ki, 37 ölkə inkişaf etməkdə olan ölkələrin artan tələbatı, neftin qiymətinin yüksək olması, bioloji yanacaq hazırlanması üçün kənd təsərrüfatı bitkilərindən istifadə, gübrələrin qiymətinin yüksək olması, səhmlərin ucuzlaşması və bazar möhtəkirliyi səbəbindən ərzaq böhranı ilə üzləşmişdir. Bütün dünya üzrə ərzağın qiyməti qalxır. Məsələn, buğda və düyü daxil olmaqla, dənli bitkilərin qiyməti 2006-cı ildən etibarən 29% artmışdır. 3 milyarda yaxın insan gündə 2 dollardan az qazandığından, dövlətlər ərzağın qiymətini tənzimləmədən, elmi kəşflər və insanların pəhriz zövqlərinin dəyişdirilməsi gerçəkləşdirilmədən qlobal böhran qaçılmazdır. Lakin elmi-texniki tərəqqi, yeni texnologiyaların meydana çıxması, təhsilin səviyyəsinin yaxşılaşması dünyanı yaxşılığa doğru dəyişə bilər. Bu zaman cəmiyyətin və dövlətin sərt və etinasız münasibəti, pis təhsil, korrupsiya və s. üzündən insan istedadının itirilməsi, əyləncələr sahəsinə nəhəng kapital qoyuluşları, sarı mətbuatın geniş yayılması, keyfiyyətsiz ərzaq məhsulları və qarşı duran qruplaşmalar kimi mənfi amilləri nəzərə almaq zəruridir.

Belə mənfi amillərin azalması dünyada vəziyyətin yaxşılaşdırılması naminə işləyə biləcək yeni ehtiatların və istedadların təzahür etməsinə imkan verəcəkdir. AB başda olmaqla dünya birliyi ABŞ və Çini 10 ildən sonra oksidləşmiş qaz tullantılarını azaltmağa imkan verəcək qlobal enerji sistemi yaratmağa vadar edərsə, nə olacaq? Dövlətlər öz gücünü təhsil sisteminin yaxşılaşdırılmasına yönəltmələr, nə baş verəcək? Siyasətçilər öz söylərini 1-ci fəsildə qoyulmuş 15 qlobal problemin həlli üçün birləşdirmələr, nə olar? Dünya birliyi səmərəsiz işlərə daha az vaxt sərf etsə, nə baş verər?

Minilliyin layihəsi artıq 12 il ərzində gələcəyin tədqiqi ilə məşğul olur. Aydın ki, dünyada qlobal problemlərin həlli üçün ehtiyatlar mövcuddur. Lakin dünyanın hərəkətlərində istiqamətlilik və ahəngdarlıq çatışmır. Biz, ilk növbədə, dünyada mövcud olan sistemləri yaxşılaşdırmaq üçün həqiqətən bütövlükdə dünya haqqında ən tam məlumat əldə etməsinin zəruri olduğu ilk nəsilik. Biz bütün dünyanın insanları ilə İnternet vasitəsilə ünsiyyət saxlaya bilən ilk insan nəslirik. Biz müxtəlif ehtiyatlardan istifadə etmək və bizə qlobal və lokal problemlərimizin həllində kömək göstərən insanlara müraciət etmək imkanına malikik. Dövrümüz, həqiqətən, tarixin nadir məqamını təşkil edir. Mobil telefonların, İnternetin, beynəlxalq ticarətin, reaktiv təyyarələrin meydana çıxması ilə bəşəriyyətin həyatının yaxşılaşdırılması üçün qlobal strategiyalar yaratmağa qabil yeni müstəqil toplum meydana çıxmışdır.

Qlobal strategiya işlənilmədən hazırlanmadan iqlim dəyişikliyinə nail olmaq, beynəlxalq cinayətkarlığın kökünü kəsmək, çətin sağaldılan, insanları kütləvi surətdə məhv edən xəstəlikləri yayan şəxsləri zərərsizləşdirmək mümkün deyildir. Həyatın müxtəlif sahələrində yeni texnologiyalardan istifadə üçün qlobal strateji sistemlərin yaxşılaşdırılması vaxtı çatmışdır. Məsələn, tarlaların içməli su ilə suvarılmasından şor su ilə suvarılmasına keçid, qaz mühərriklərinin elektrik mühərrikləri ilə əvəzlənməsi, ət məhsulları tədarükünün azalması, silahlara çəkilən məsrəflərin ixtisarı, səhiyyə və ətraf mühitin mühafizəsi xərclərinin artırılması vaxtı çatmışdır.

Ayrı-ayrı dövlətlər üçün strategiyalar BMT təşkilatları ilə qarşılıqlı fəaliyyətdə yaradıla və müxtəlif ekspertlərin söylərinin əlaqələndirilməsi və vahid qlobal strategiyanın yaradılması məqsədilə universitetlərin, müxtəlif beynəlxalq və qeyri-hökumət təşkilatlarının analoji təcrübəsindən istifadə edə bilərlər. Bu halda milli suverenlik itirilir, lakin belə itkilər demokratiyanın azaldılması, beynəlxalq cinayətkarlıq, iqlim dəyişiklikləri, bioloji silahdan istifadə edən ayrı-ayrı şəxslər tərəfindən təhlükə, quruntularının səviyyəsinin aşağı düşməsi nəticəsində ümumi miiqrasiya kimi problemlərin həlli imkanı ilə kompensasiya olunur. Bu, ümumdünya dövlətinin yaradılmasının zəruriliyini ifadə etmir, sadəcə, ümumdünya idarəetməsinin yaradılmasının vacibliyini ifadə edir, çünki hamı tərəfindən qəbul olunmuş qayda və normalara riayət etməklə işləmək və qlobal problemləri həll etmək qat-qat asandır. 4-cü fəsildə qlobal problemlərin qarşısının alınmasının ən yaxşı strategiyasının yaradılması məqsədilə dövlətlər və BMT təşkilatları arasında qarşılıqlı fəaliyyətin zəruriliyi vurğulanır.

Bütün dünyada qərarların, xüsusilə köklü şəkildə yeni qərarların qəbul edilməsi prosesləri, adətən, ləng və səmərəsiz şəkildə cərəyan edir. Daha çox insanın qərarların qəbulu prosesində iştirakı zəruridir, bu, şəffaf (açıq) sistemlərin yaradılması, demokratikləşdirmə və interaktiv KİV sayəsində mümkünləşir.

Xoşbəxtlikdən, dünya hər yerdə qərarların qəbuluna kollektiv zəkanın cəlb edilməsinə doğru irəliləyir. Həyatın bəzi sahələrində kollektiv zəkadan istifadə çətinlik doğura bilər, lakin qeyd olunmalıdır ki, dünyada vəziyyətin yaxşılaşdırılması kollektiv zəkayı cəlb etmədən mümkünsüzdür. Dünya ərzaq böhranı və iqlim dəyişiklikləri beynəlxalq birliyin diqqətini kütləvi aclığın və qlobal istiləşmənin qarşısının alınması üçün qlobal strategiyaların yaradılması zərurətinə cəlb etmişdir. Bəlkə də artıq yeni beynəlxalq siyasətin yeridilməsi və qərar qəbulu sisteminin yaradılması vaxtı çatmışdır.

Nəzərdən keçirmək üçün bəzi faktlar

2008-ci ilin iyulunda Yer kürəsinin əhalisi 6.677 milyard nəfərə çatıb. Bu göstərici ildə 1.16% artır. 2007-ci ildə iqtisadi artım 4.9%, yəni rəsmi valyuta məzənnəsinə görə, əhalinin adambaşına 66 trilyon, yaxud alıcılıq qabiliyyətinin pariteti nəzərə alınmaqla 55 trilyon təşkil etmişdir (bu rəqəm BVF tərəfindən hesablanmışdır). Beləliklə, dünyada əhalinin adambaşına gəlir təxminən 4 % artmışdır.

Bu il Çin jgörünməmiş uğurlar qazanmışdır. O, İnternet istifadəçilərinin sayan görə ABŞ-ı ötmüş və dünya liderinə çevrilmiş, Yaponiyanı ötərək, iqtisadi inkişaf və avtomobil istehsalı baxımından dünyada ikinci yerə çıxmış, ABŞ-ı ötmüş və yalnız Almaniyadan geri qalaraq əmtəə dövriyyəsinin həcminə görə dünyada ikinci yerə çıxmışdır, mobil telefonların sayına görə dünya liderinə çevrilmişdir. Bu zaman Çm İnternet istifadəçilərinin sayının uçotu üsulunu İnternetdən həftədə bir saat istifadə edən şəxslərdən İnternetdə yarım ildə bir dəfə istifadə edən şəxslərə dəyişmişdir.

İnformasiya texnologiyaları insanların həyatında getdikcə daha böyük rol oynamaqdadır. İnsanın həyatında İnternetin rolu tədricən dəyişərək adi informasiya saxlancından istifadəçinin özünün formalaşdırdığı sistemə çevrilir. İnternet faktiki olaraq istifadəçi üçün bərabər tərəfdaşa çevrilir, eyni zamanda, kollektiv intellektə malikdir və ani biliklər təqdim edə bilər, bütün dünya üzrə bəşəriyyəti birləşdirir. Hazırda təxminən 1, 4 milyard insan (dünya əhalisinin 21%-i) İnternetdən istifadə edir ki, onların 37.6%-i Aisyada, 27.1%-i Avropada, 17.5%-i Şimali Amerikada yaşayır. İnternet və mobil telefonlar bəşəriyyətə ümumdünya biliklərinə yol tapmaqda köməklik göstərir. 2008-ci ildə 3,3 milyard insan mobil telefonlardan istifadə edir. Lakin İnternetdə istifadə edilən mümkün videoəlavələrin sayı 60% artmışdır və sürətlə artmaqda davam etməkdədir.

Bu isə İnternetin işini xeyli ləngidir və artıq yaxın gələcəkdə bəşəriyyətin informkasiyanı İnternet vasitəsilə deyil, videofaylları birbaşa kompüterlərə qoşmaqla ötürməsi daha rahat olacaq, ya da İnternet şəbəkəsinin strukturunun tamamilə dəyişməsi zərurəti yaranacaqdır. Afrikada QİÇS infeksiyasına yoluxanların və xəstələrinin sayı azalmışdır. Dünya informasiya mənbələri xəbər verirlər ki, QİÇS-in yayılması xeyli azalmışdır, onun zirvə nöqtəsi 90-cı illərin sonunda müşahidə olunmuş, QİÇS xəstələrinin sayı ildə 3 milyon nəfəri ötmüşdür. Lakin Şərqi Avropada və Asiyada QİÇS infeksiyasına yoluxanların sayı hələ də böyükdür. Son 5 ildə inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadiyyatı orta hesabla ildə 7 % artmışdır.

Bu göstəricilərin qarşılığında yoxsulluq səviyyəsi, Səhradan cənubda yerləşən regionun Afrika dövlətləri istisna olmaqla, 2000-2015-ci illərdə yarıbayarı azalmışdır. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə gəliri gündə 1 dollardan az olan adamların sayı 1990-2004-cü illər ərzində 278 milyona, son 5 ildə 159 milyona qədər azalmışdır, halbuki inkişaf etməkdə olan ölkələrin əhalisi 1 milyarda qədər artmışdır.

Buna baxmayaraq, dünyada hələ 3 milyard adamın gəliri gündə 2 dollardan az təşkil edir. Yoxsullar və varlılar arasında azad ticarət və mənəviyyət əsasında qurulan yeni strategiyanın yaradılması zəruridir. Bu, cəmiyyətin təbəqələşməsini aşağı salmağa və yoxsul əhalinin inkişaf etmiş ölkələrə miqrasiyasından qaçmağa kömək edəcəkdir.

Son vaxtlar 40-a qədər yeni xəstəlik meydana çıxmışdır. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı son 5 ildə 11990-dən artıq epidemiyaya qeydə almışdır, bu gün məlum olan 20 xəstəliyin dərmanlarla müalicəsi mümkünsüzdür. Sarı qızdırma və vəba kimi köhnə xəstəliklər yenidən meydana çıxmışdır. Uşaq ölümünün göstəricisi yüksək olaraq qalır, uşaqların üçdə birindən çoxu həyatının ilk 28 günündə həlak olur, onların əksəriyyəti içməli suyun aşağı keyfiyyəti ilə bağlıdır. Hazırda 700 milyon adam içməli su qıtlığı çəkir, özü də heç bir tədbir görülməsə, bu rəqəm 2025-ci ildə 3 milyarda çata bilər.

Dünyanın hər yerində qrunut sularının səviyyəsi azalır, özü də dünya əhalisinin 40 %-i bir neçə ölkənin nəzarət etdiyi suayrıcılarından asılıdır. 2013-cü ildə dünya əhalisinin ərzağa olan tələbatı 50%.artacaqdır. Bu, torpağın, suyun və gübrələrin daha fəal istifadəsini şərtləndirəcəkdir. Vurğulamaq vacibdir ki, son bir neçə ildə istehlak istehsalı xeyli üstələmişdir, bu isə ərzağın qiymətinin artmasına səbəb olmuşdur.

Kənd təsərrüfatının aparılmasının yeni suvarma üsullarının tətbiqindən, kənd təsərrüfatı sahələrinin suvarılması üçün yağış sularından, sahilyanı rayonlarda şors udan fəal istifadə olunmasından, daha dözümlü kənd təsərrüfatı bitkilərinin istehsalı üçün gen mühəndisliyinin tətbiqindən, rütubətə davamlı bitkilərin yaradılmasından, bioloji yanacaqdan istifadə edilməsindən ibarət yeni üsullarının sınaqdan keçirilməsi zəruridir.

Heyvandarlıq kənd təsərrüfatı torpaqlarının çox hissəsini əhatə edir. Elmi cəhətdən sübuta yetirilmişdir ki, ət istehsalı heyvan bəslənmədən mümkündür, özü də heyvanların hüquqlarının müdafiəsi təşkilatları belə ətin kommersiya istehsalına başlamaq üçün bir milyon dollar ödəməyə hazırdır.

Bu arada oksidləşmiş qaz tullantıları sürətlə artır və yaxın gələcəkdə qlobal istiləşmə təhlükəsi mövcuddur. Son 10 ildə Arktika sularında buzun miqdarı 10% azalmışdır, 2030-cu ildə isə buz tamamilə əriyə bilər. Qlobal istiləşmə okeanların turşululuğunun əsas səbəbi olub, ölü zonalar yaradır və onların oksidləşmiş qazı udması imkanını azaldır. Dünya dövlətləri artıq iqtisadi artıma nəzərəçarpan zərər yetirmədən oksidləşmiş qaz tullantılarının azalmasına təkan verən tədbirlər görməyə hazırdır. BMT-nin proqnozuna görə, artıq 2030-cu ildə əhalinin sayı 6, 7 milyard nəfərdən 9,2 milyard nəfərə çatacaq, 9, 8 milyard nəfərlik maksimum həddə qədər artacaq, sonra isə 2100-cü ildə 5, 5 milyard nəfərə qədər azalacaq. Yaxın 50 ildə elmi kəşflərin insanlara daha uzun və səmərəli yaşamağa imkan verməsi mümkündür. Eyni zamanda, yüksək ölüm və yüksək doğum səviyyəsindən aşağı ölüm və aşağı ölüm səviyyəsinə keçid meylə müşahidə olunur.

İnkişaf etmiş ölkələrdə əhali inkişaf etməkdə olan ölkələr nisbətən daha tez qocalır, lakin inkişaf etməkdə olan ölkələrin əhalisi də qocalır. Avropalıların əmək qabiliyyətlilik yaşı aşağı düşür, mühacirlərin sayı artır, millətlərarası münaqişələr davam edir.

Afrikada və Asiyada əhalinin ən yüksək artım sürəti müşahidə olunur, bu göstərici 2,1%-ə çatır. Çinin ailədə yalnız bir uşağın olmasına yönələn demoqrafik siyasəti labüd surətdə əhalinin tezliklə qocalmasına aparır. Əhalinin qocalması məsələləri ilə məşğul olan Çin Milli Komitəsi nəzərdə tutur ki, 2030-2050-ci illərdə bir pensiyaçıya əmək qabiliyyəti yışında iki vətəndaş düşəcək, halbuki hazırda bu rəqəm 6-ya bərabərdir.

Yaponiya belə hesab edir ki, robotlar əhalinin qocalması və azalması probleminin həllinə kömək göstərə biləcək. Son iki il ərzində bütün dünya ölkələrinin beşdə biri demokratiya və azadlıq səviyyəsinin azalması ilə üzləşir. 2007-ci ildə bu göstəricinin pitsləşməsi bir çox ölkələrdə müşahidə olunmuşdur, onların sayı bu göstəricinin yaxşılaşdığı ölkələrin sayından dörd dəfə çoxdur. Azadlığın azalması bütün dünya üzrə artıq altı il ərzində baş verir ki, bu da jurnalistlərin qorxudulması və KİV-ə istər dövlət, istərsə də kommersioniya təşkilatları tərəfindən nəzarətin gücləndirilməsi ilə müşayiət olunur. Dünyada müdafiə xərcləri ildə təxminən 1.3 trilyon dollar təşkil edir. Bu gün dünyada təxminən 20 min vahid nüvə silahı, nüvə silahı istehsalı üçün istifadə edilə biləcək təxminən 1700 ton yüksək zənginləşdirilmiş uran və 500 ton plutonium mövcuddur. Terrorçuluq və mütəşəkkil cinayətkarlıq təhlükəsi yüksək olaraq qalır, xüsusilə belə bir fakt nəzərə alınmalıdır ki, 2004-2007-ci illərdə BAEA (Beynəlxalq Atom Enerjisi Agentliyi) nüvə və radioaktiv materialların icazəsi istifadəsi haqqında 150-yə yaxın məlumat almışdır. Qanunsuz əmtəə dövriyyəsi ildə təxminən 1 trilyon dollar, İnternet vasitəsilə ildə təxminən 105 milyard dollar təşkil edir. Bu rəqəmlər Dünya Bankının dəyərləndirməsinə görə ildə təxminən 1 trilyon dollar təşkil edən rüşvətin məbləğini əhatə etmir.

Beləliklə, bənzər qanunsuz əməliyyatlar ildə 2 trilyon dollardan artıq gəlir gətirir ki, bu da bütün dünyanın hərbi büdcəsindən iki dəfə artıqdır. Dövlət qərarların qəbul edilməsinə görə cavabdeh institutdur, lakin bu mövqedə təmsil olunan məmurlar satın alına, kiməsə sərfəli qərarlar qəbul edə, bunrunla da demokratiyanın əsaslarını sarsıda bilərlər. Mütəşəkkil cinayətkarlıq artmaqda davam edir və hələ də bu istiqamətdə qərar qəbulunun global sistemi yoxdur.

BMT-nin cinayətkarlıq və narkotik ticarəti ilə bağlı problemlərlə məşğul olan departamenti hesab edir ki, narkotiklərin yayılması və mütəşəkkil beynəlxalq cinayətkarlığın digər formaları arasında sıx əlaqə mövcud olduğundan, hər yerdə həmin problemlərin həlli zəruridir.

Bütün sosial və iqtisadi çətinliklərə baxmayaraq, son vaxtlar görkəmli elmi kəşflər edilmişdir. DNK-nın sintetik analoqu olan, yeni həyat formalarını yaratmağa kömək edəcək qliserinin nuklein turşusu nanostrukturaların köməyi ilə yaradılmışdır; Şimali Karolina meymununun beyni Yaponiyada humanoid robotu hərəkətə gətirmişdir; beyni olan yeni kompüterlər istifadəçilərə süni ətraflarını hərəkət etdirmək, kürsüləri idarə etməyə və faktiki olaraq virtual surətdə dünyanın istənilən nöqtəsində müxtəlif hadisələrin iştirakçısı olmaq imkanı verir; bir milyondan çox robot sənayedə tətbiq olunur; insan rüşeyminin klonu dəri hüceyrəsindən alınmışdır ki, bu da insan bədəninin hissələrini yaratmağa imkan verəcəkdir. Dondurulmuş spermanın təsiri altında dondurulmuş yumurtadan alınmış rüşeym dondurularaq ananın orqanizminə köçürülmüş və o, uşaq doğa bilmişdir. Karbon molekullarının havadan elektromexaniki ayrılması yolu ilə yanacaq istehsalının yeni üsulu kəşf olunmuşdur.

Müasir kompüter kəsr rəqəmləri ilə saniyədə 1.1444 min trilyon əməliyyat apara bilər ki, bu da hesablamaları xeyli sürətləndirməyə və tibb sahəsində alimlərin işini, iqlimin öncədən müəyyənləşdirilməsini yaxşılaşdırmağa və təbiətin digər sirlərini açmağa imkan verir.

Müasir elektron mikroskoplar 0, 01 nanometr məsafədən görməyə imkan verir. Müəyyən istiqamətdə sürətləndirilməsi üsulları öyrənilmişdir ki, bu da optik kompüterlər yaratmağa imkan verəcəkdir, laboratoriya şəraitində sintetik xromosomlar yaradılmışdır; kvantlaşdırmanın müxtəlif üsulları sınaqdan keçirilmiş, ayrı-ayrı fotonların çatdırılması üzrə eksperimentlər aparılmış, qara dəliklərin cazibə qabiliyyəti araşdırılmış; 15 millimetr diametrində, qonşu hüceyrələri zədələmədən ayrı-ayrı hüceyrələri çıxara bilən mikroskopik lazer yaradılmışdır. Elmi-texniki innovasiyaların sürətləndirilməsi, bütün dünyanın alimləri arasında məlumat mübadiləsi imkanı və nanotexnologiyaların, biotexnologiyaların, informasiya texnologiyalarının və koqnitologiyanın (təfəkkür haqqında elm) inkişafı sahəsində gələcək birgə fəaliyyət sivilizasiyanın inkişafının yeni perspektivlərini yaratmağa imkan verəcəkdir. Yaxın 20 ildə enerji ehtiyatlarına dünyada olan tələbat iki dəfə artmışdır. Heç bir texnoloji dəyişiklik baş verməsə, 2030-cu ildə yanacaq qazıntı növləri bütün enerji ehtiyatlarının 81%-ni təşkil edəcəkdir. Bu halda bütün səylər kömürün hasilatı, saxlanması və emalı ilə bağlı problemlərin həllinə yönəldiləcəkdir. BEA (Beynəlxalq Energetika Agentliyi) hesab edir ki, 2006-2030-cu illər dövründə neftə tələbat təxminən 40% artacaqdır. Belə fikirlər mövcuddur ki, yaxın 40-70 ildə neft hasilatı maksimum həddə çatacaq, lakin sonra kəskin sürətdə aşağı düşəcək. Neft, qaz və kömürün qiymətinin əhəmiyyətli sürətdə artması yeni enerji mənbələrinin axtarışına gətirib çıxaracaqdır. Ehtiyatlardan səmərəli istifadənin yeni texnologiyalarının və onların saxlanması üsullarının tətbiqi çox önəmli olsa da, ənənəvi enerji ehtiyatlarının əhəmiyyətini azaltmaq olmaz, həmin ehtiyatlara tələbat yaxın 50 ildə iqtisadiyyatın və əhalinin artımı ilə əlaqədar yalnız artacaqdır.

Ənənəvi enerji ehtiyatları tükəndikdə və iqlimin dəyişməsi təhlükəsi yarandıqda geotermal mənbələr, külək enerjisi, günəş enerjisi, şor su əsasında istehsal olunmuş bioloji yanacaq kimi təhlükəsiz və sabit enerji mənbələrinə investisiyaların əhəmiyyəti artacaq.

Nüvə elektrik stansiyaları şəksiz terrorizm təhlükəsi doğurur və ətraf mühiti təhdid edir. ABŞ, Çin və Hindistanın 2012-ci ilə qədər istifadə edilən kömürün miqdarı məhdudlaşdırılmadlan 850 yeni kömür hasilatı zavodunun inşası ilə bağlı planları qlobal istiləşmənin güclənməsinə gətirib çıxaracaq. Belə zavodların inşası məhdudlaşdırılmalıdır, ABŞ-da müvafiq təcrübə mövcuddur, yerli hakimiyyət orqanları 151 zavoddan 60-nın inşasını qadağan etmişlər. Ötən il kömürün qiyməti iki dəfə artmışdır, kömür hasilatı vergisi kömür yataqlarının işlənməsini azaldacaq və alternativ enerji mənbələrinin axtarışını zərurətə çevirəcək. 2008-ci ilin dekabrında Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin 60 illik yubileyi qeyd olunacaq. Bu bəyannamədə təsbitini tapmış ideyaların təsiri altında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi haqqında 60 saziş qəbul olunmuş, mənəviyyat və insan hüquqlarının müdafiəsi problemlərinə toxunan çoxlu diskussiyalar keçirilmişdir. İndi artıq aydın olmuşdur ki, dövlətlərin çiçəklənməsi və iqtisadi artım insan hüquqlarına riayət edilməsindən asılıdır, biznesin dürüst aparılmaması isə son nəticədə məhsuldarlığın, səhmlərin məzənnəsinin və mənfəətin aşağı düşməsinə gətirib çıxarır. Korrupsiya və biznesin dürüst aparılmaması halları KİV-də, bloqlarda əksini tapır, mobil telefonların kameraları ilə qeydə alınır, QHT-lər tərəfindən müzakirə olunur. Qərarların dürüst qəbul edilməsinə görə kollektiv məsuliyyət hələ təzə təşəkkül tapsa da, artıq güc toplamaqdadır. Beynəlxalq standartlaşdırma təşkilatının müəyyənləşdirdiyi standartlar və sivilizasiyanın inkişaf normalarını müəyyən edən beynəlxalq sazişlər bütün dünya üzrə qlobal etikanın yaranmasına təkan verir.

Qadın hüquqları və kişilərin qadınlara münasibəti məsələsi artıq əvvəlki tək geniş müzakirə olunmur. Bir çox ölkələrdə qanunlar və mədəniyyət qadınları ikinci növ vətəndaşlara çevirir və onları zorakılığa məruz qoyur. Halbuki Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğvi haqqında Konvensiya və Pekində qəbul edilmiş müvafiq fəaliyyət planı hər yerdə geniş əksini tapmışdır.

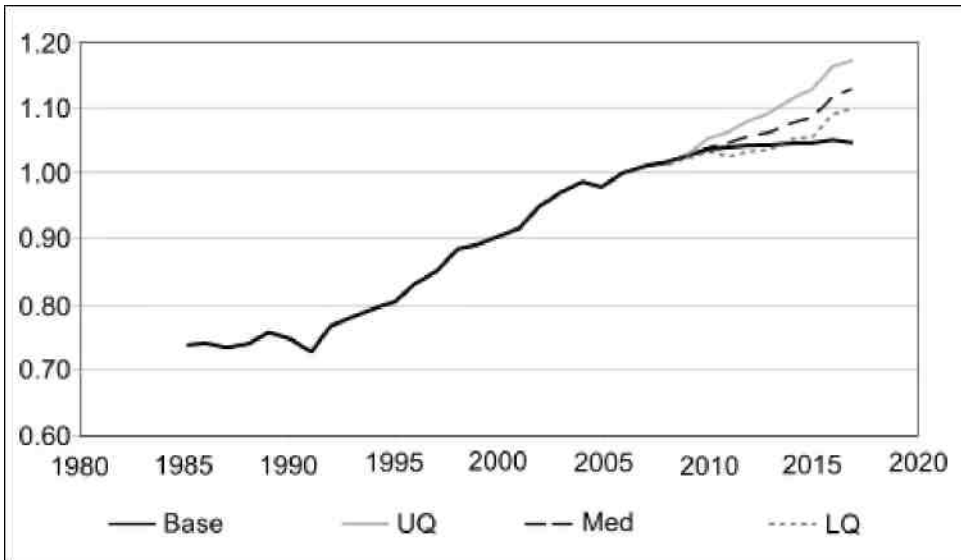
Biznes və siyasətdə çalışan və kişilərlə eyni əmək haqqı alan qadınların sayı ləng surətdə artır. Qanunvericilik hakimiyyətində təmsil olunan qadınların xüsusi çəkisi 2000-ci ildəki 13.8%-dən 2008-ci ildə 18%-ə artmışdır. Qadınlar bütün iş qüvvəsinin 40%-ni təşkil edirlər, lakin bu zaman gəlirin 25%-ni əldə edirlər. Beləliklə, aşağıdakı əsas suallar yaranır: gələcək indikindən yaxşı olacaq, yoxsa pis? Bütün dünyanın inkişaf perspektivlərini yaxşılaşdırmaq üçün həyatın hansı sahələrinə birinci növbədə diqqət yetirilməlidir?

Gələcəyin Durumu İndeksi (GDİ)

GDİ 20 illik statistik məlumatlara əsaslanaraq qarşıdakı 10 il üçün gələcək inkişafı proqnozlaşdırmağa imkan verir. GDİ əsas dəyişənlərdən istifadə edilməklə tərtib olunur, onlar, eyni zamanda, gələcəyin daha yaxşı, yoxsa pis olacağına mənzərəsini yaratmağa imkan verən göstəricilər kimi çıxış edirlər. 2006-2007-ci illərdə Minilliyin Layihəsinin bütün dünyadan topladığı beynəlxalq ekspertlərin işi çərçivəsində 29 dəyişəndən ibarət məcmu tərtib olunmuşdur. Bu tədbirin iştirakçılarında bütün dəyişənləri onların əhəmiyyətli dərəcəsinə görə təsnifləşdirmək, dəyişənlərin hər biri üzrə ən yaxşı və ən pis qiymət vermək, onların GDİ-də mümkün uçuşu üçün yeni dəyişənlər təklif etmək, habelə son 20 ildə dəyişənlərin hər biri üzrə dürüst statistik məlumat təqdim edə biləcək mənbələr tövsiyə etmək təklif olunurdu.

2-ci fəsildə bütün dəyişənlərin tam siyahısı nəzərdən keçirilmiş, habelə GDİ-nin izahı verilmişdir. Son 20 ildə əsas göstəricilərin inkişafının gedişini təhlil edərək və onları növbəti 10 il üçün ekstrapolyasiya edərək, bəşəriyyətin gələcəyinin inkişafını proqnozlaşdıraraq, hansı parametrlər üzrə udu, hansı parametrlər üzrə uduza biləcəyini göstərmək imkanı əldə edirik.

GDİ göstərir ki, yaxın 10 ildə gələcək yaxşılaşacaq, lakin bu, son 20 ildəki yüksək sürətdə baş verməyəcək. Alternativ proqnozlar bəzi dəyişənlərin dəyişmə istiqamətini dəyişdirə biləcək bəzi hadisələrə əsaslanır. GDİ ayrı-ayrı ölkələr, şəhərlər, sənaye sahələri və s. üçün də qurula bilər. Denver universiteti alimlərinin işləyib hazırladıqları İFS (Gələcəyin Beynəlxalq Modeli) modelindən istifadə olunmaqla aparılan belə eksperiment nümayiş etdirmişdir ki, GDİ hər hansı ölkə üçün hesablanarsa, müxtəlif dövrlərdə müxtəlif ölkələr üçün, yaxud müxtəlif dövrlər üzrə eyni ölkə üçün müqayisədə göstərilə, bu və ya digər göstəricilərin dəyişməsinə əks etdirə bilər. GDİ-nin qurulması üsulunu göstərən tədris vəsaiti www.mpcollab.org/learning/course/view.php?id=3-də verilmişdir.

Real – Time Delphi (RTD)

3-cü fəsilə ekspertlər arasında sorğu keçirilməsinin Real-Time Delphi adlandırılan nisbətən yeni və səmərəli metodu təmsil olunmuşdur. İlkin olaraq Delphi bütün maraqlı ekspertlər arasında razılaşmaya nail olmaq üçün əvvəllər aparılmış sorğuların nəticələri əsas götürülməklə qurulan bir sıra sualları əhatə edirdi.

Çoxsaylı silsilə sorğuların təhlilinin başa çatdırılması üçün aylar tələb olunur. RTD bu prosesin sürətləndirilməsi üçün işlənilib hazırlanmışdır, anonimlik prinsipinə əsaslanır və ekspertlər qrupunun təklif etdiyi nəticələri ən tam şəkildə əks etdirməyə çalışır. Sorğu iştirakçılarına həm rəqəmli, həm də keyfiyyətli şəkildə onlayn-anketi doldurmaq təklif olunmuşdur. O, cavablar qeydə alınılıqca yeniləşir. Respondentlər müəyyən vaxt ərzində anketin verildiyi sayta istədikləri qədər təkrarən daxil olmağa dəvət edilir. Rəhbər hansısa göstərici üzrə ən dürüst mövqeyi öyrənmək istədikdə ən yaxşı ekspertləri RTD saytında sorğuda iştiraka dəvət etməli, onların rəylərini əlavə etməli və mümkün olduğu qədər digər iştirakçıların cavabları əsasında müəyyən vaxta qədər onları redaktə etməlidir. Respondentlərin cavablarının, habelə onların belə cavablar verməsinin səbəblərinin bölgüsü dərhal rəhbərə çatdırıla bilər. Bu proses həm sinxron, həm də asinxron ola, bütün dünyanın ekspertlərini cəlb etmək üçün bilavasitə İnternet saytına keçirilə bilər. RTD-dən istifadə qaydasını göstərən tədris vəsaiti işlənilib hazırlanmışdır, ona baxmaq üçün aşağıdakı ünvanla müraciət etmək olar: www.mpcollab.org/learning/course/view.php?id=3.

Dövlətin gələcək inkişaf strategiyası və onun əlaqələndirilməsi imkanı

Ayrı-ayrı dövlətlərin və hökumətlərin başçıları düzgün qərar qəbul etmək üçün onların fəaliyyətindən kənarda qalan global dəyişiklikləri nəzərə almalıdırlar. Dəyişikliklərin sürətlənməsi ilə əlaqədar bu, müəyyən çətinlik doğurur. Nəticədə müxtəlif ölkələrin prezidentləri və baş nazirləri strateji planlaşdırma mərkəzləri və Forsayt mərkəzləri yaradırlar ki, sonradan onların işinin nəticələrindən milli siyasətdə düzgün qərarların qəbul olunması üçün istifadə etsinlər.

4-cü fəsildə 10 belə mərkəzin qısa icmalı verilmişdir. Adətən, strateji planlaşdırma mərkəzləri baş nazirin, yaxud ölkə prezidentinin ofisində dövlətin digər sektorlarının və xarici institutların apardıqları tədqiqatların toplanması və birləşdirilməsi məqsədilə qurulur. Belə strateji planlaşdırma mərkəzləri həm də ayrı-ayrı nazirliklər çərçivəsində yaradılır və milli strategiyaya töhfə verirlər. Strateji planlaşdırma mərkəzləri RTD-dən istifadə edərək, daha səmərəli işləyə, müxtəlif məsələlərə dair dürüst rəy əldə edə, milli GVI yarada, müxtəlif idarəetmə orqanlarının arasında bütövlüyü təmin etmək üçün kollektiv zəka işləyib hazırlaya, həmin mərkəzləri bir-biri və onların BMT təşkilatlarındakı analoqları ilə beynəlxalq strategiyanın işlənilib hazırlanması və əlaqələndirilməsi üçün birləşdirə bilər.

Qlobal enerjiyə tətbiqən kollektiv zəka

Milli, qlobal və korporativ strategiyaların yaradılmasının və yeniləşdirilməsinin alternativləri o dərəcədə mürəkkəbdir və sürətlə dəyişir ki, uzlaşdırılmış siyasətin gerçəkləşdirilməsi üçün zəruri olan informasiyanı toplamaq və təhlil etmək, əslində, mümkün deyildir. Eyni zamanda, uzlaşdırılmamış sosial siyasətin və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində uzlaşdırılmamış siyasətin nəticələri o dərəcədə ciddidir ki, energetika sahəsində yeni qərarların eyniləşdirilməsi, təhlili, onların mümkün nəticələrinin qiymətləndirilməsi və sintezi üçün yeni qlobal sistem təxirəsalınmaz zərurətə çevrilmişdir. 5-ci fəsildə siyasətçilərə, energetika sahəsində ekspertlərə və geniş ictimaiyyətə ümumi energetika mənzərəsinin təsvirində və gələcəkdə düzgün qərarların qəbul edilməsinə təkan verə biləcək zəruri spesifik biliklərə yiyələnməkdə kömək göstərmək məqsədilə qlobal energetikada kollektiv zəkanın yaradılmasının əsas konsepsiyaları təmsil olunmuşdur. Təklif olunan Qlobal Energetika Şəbəkəsi və İnformasiya Sistemi iki əlaqəli hissədən ibarətdir:

-Qlobal Energetika Şəbəkəsi bütün dünyanın ekspertlərinə, habelə energetika problemləri ilə maraqlanan digər şəxslərə ünsiyyət və əməkdaşlıq imkanları verir;

-Qlobal Enerji İnformasiya Sistemi, əslində, bilik bazası olub, bütün dünyadan energetika sahəsində biliklərin alınması üçün interaktiv çıxışdan ibarətdir.

Bu iki komponentin qarşılıqlı əlaqəsi energetika ilə bağlı işlərin dinlənilməsi prosesində siyasətçilərə, milli, ikitərəfli və çoxtərəfli energetika strategiyaları yaradan qanunvericilərə, elmi-tədqiqat proqramlarını dəstəkləyən biznes şirkətlərinə və universitetlərə, KİV-ə və beynəlxalq ictimaiyyətə zəruri olan biliklər verməyə imkan yaradır.

Ətraf mühitin təhlükəsizliyi

Dünya ictimaiyyətinin iqlim dəyişikliyinə diqqəti getdikcə daha çox sayda insanın ətraf mühitin milli və qlobal müdafiəyə ehtiyacı olduğunu dərk etməsinə gətirib çıxarmışdır. Güclü təzyiq ucbatından dünyanın yarısı sosial qeyri-sabitlik və qəddarlıqla üzləşir. Ətraf mühit sahəsində həyata keçirilən siyasət yaxşılaşır, ətraf mühit üçün təhlükələrin və ətraf mühitlə bağlı cinayətlərin müəyyən edilməsinin texnoloji imkanı müxtəlif həssas ötürücülərin və əlaqə sistemlərinin meydana çıxması sayəsində getdikcə daha əlverişli istiqamətə çevrilir. Keçmişdə insanların və sənaye müəssisələrinin ətraf mühitə vurduğu zərər gələcəkdə aşkar olunaraq cəzalandırılacaq. Minilliyin Layihəsi ətraf mühit sahəsində təhlükəsizlik siyasətini yer üzündə həyatın qortunmasının əsas istiqaməti kimi müəyyən edərək, üç əsas elementi fərqləndirir:

- ətraf mühitə hərbi əməliyyatlar nəticəsində vurulan zərərin qarşısının alınması və nəticələrinin aradan qaldırılması;

-ətraf mühitə dair məsələlərlə şərtlənən münaqişələrin qarşısının alınması, yaxud həlli;

-ətraf mühitin mühafizəsi həyatın mənəviyyat anlayışı ilə şərtlənən ayrılmaz hissəsi kimi.

Bütün dünyada təhlükəsizliyə və insanların rifahına nail olmağa çalışmaq gülməli olardı. Onu da ehtimal etmək gülməli olardı ki, kütləvi qırğın silahından istifadə edən insan meydana çıxmayacaq, yaxud dünyada artıq ciddi xəstəlik yaranmayacaq, halbuki şəhərlərin sərhədləri arasında yerdəyişmə çox asandır və növlərin bioloji müxtəlifliyi azalır.

Bir insanın rifahının dünyada bütün insanların rifahını şərtləndirməsi haqqında təsəvvürün ideallaşdırılması terrorçuluğa qarşı durmaqdan, aeroportların açılmasından, dağıdıcı kütləvi miqrasiyaların və bəşəriyyətin təhlükəsizliyi üçün digər potensial təhlükələrin qarşısının alınmasından ibarət pragmatik uzunmüddətli yanaşmanı şərtləndirə bilər. İdealizmin lağa qoyulması uzağı görməməkdən irəli gəlir, lakin bədbnilikdən məhrum idealizm yanılmaya gətirib çıxara bilər. Bizə bəşəriyyətin ən yaxşı və ən pis cəhətlərinə nəzər salıb uğura aparən strategiyalar yaratmağa qadir idealistlər lazımdır.

6-cı fəsilə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində tədqiqatın gedişində təşkil olunan 200-dən çox müxtəlif hadisə təqdim olunmuşdur. 2002-ci ilin avqustunda həmin tədqiqatın başlanmasından bəri 1100-dən artıq təşkilat aşkar olunmuşdur. 9.1. fəslində həmin təşkilatların tam siyahısı verilir.

Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində siyasətin təhlili aşağıdakı aspektləri ehtiva etməlidir:

-yeni silah növlərinin təsiri;

-asimmetrik münaqişələr;

-təbii ehtiyatlara tələbin artması;

-urbanizasiya;

ətraf mühitin vəziyyətinin pisləşməsinin və iqlim dəyişikliklərinin təsiri;

-ətraf mühitlə bağlı qanunlarda dəyişikliklər;

- ətraf mühit məsələlərinə dair məhkəmə proseslərinin kəskinləşməsi;
- qarşılıqlı asılılığı gücləndirən qloballaşma.

Ətraf mühitlə bağlı amillərlə şərtlənən münaqişələr təhlükəsinin artması ilə əlaqədar beynəlxalq çoxtərəfli sazişlərin icrasına nəzarət gücləndirilməli, bütün qərarların yerinə yetirilməsinə, habelə ətraf mühit problemlərinin qlobal səviyyədə dərkinə daha çox səy yönəldilməlidir.

Fərqli problemlərin müxtəlif həll yolları mövcud olsa da, kənar məlumat o qədər çoxdur ki, ən önəmli istiqamətləri aşkara çıxarmaq çox çətindir. Demokratiyanın çiçəklənməsi üçün daha böyük məlumatlar tələb olduğundan və bütün dünyada demokratiyanın genişlənməsi davam etdiyindən, ictimaiyyətə demokratiyanın inkişafının dəstəklənməsi üçün daha çox informasiya lazımdır. Ümid edirik ki, bu buraxılış belə məlumatların yayılmasına kömək göstərəcəkdir.

Minilliyin Layihəsi tərəfindən buraxılmış sayca 12-ci nəşr qərar qəbul edən şəxslərə və bəşəriyyətin inkişaf perspektivlərinin yaxşılaşdırılmasına yönəlmiş söyləri əngəlləyən ümitsizliyə, kor-koranə arxayınçılığa və nadan etinasızlığa qarşı mübarizə apararı müəllimlərə kömək göstərmək məqsədi güdür.